

คำชี้แจง

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ๖ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะ เล่มนี้ จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

ผู้เรียบเรียง	๑. นางสาวประกายมาศ อมรฉัตร	
ผู้ตรวจ	๑. นางสาวปิยดา ทับประเทือง	
	๒. นางสาวสุกิกา แสงอาวุธ	
	๓. นายวุฒิศักดิ์ จ้องสาระ	
บรรณาธิการ	๑. นางสาวอัญชิษฐา มัชปาโต	
	๒. นางธิดารัตน์ ภัคดีรักษ์	

หนังสือเล่มนี้ประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต และจะต้องส่งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตรวจประเมินคุณภาพทางวิชาการ เพื่อออกใบอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาแทนใบประกันคุณภาพของสำนักพิมพ์ กรณีที่พบข้อบกพร่องข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบเพื่อดำเนินการตามที่ระบุในใบประกันคุณภาพสื่อฯ (ปกหลัง) พร้อมทั้งแจ้งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาทราบด้วย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุญาตให้ใช้หนังสือในสถานศึกษาต่อไป

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์ ๖

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นางสาวประกายมาศ อมรฉัตร กศ.บ. (นาฏศิลป์และศิลปะการแสดงศึกษา)

ผู้ตรวจ

นางสาวปิยดา ทับประเทือง ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา)

นางสาวสุกิกา แสงอาวุธ ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศศ.ม. (ศิลปะการแสดง)

นายวุฒิศักดิ์ จ้องสาระ ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย)

บรรณาธิการ

นางสาวอัญชิษฐา มัชปาโต ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทยศึกษา)

นางธิดารัตน์ ภัคดีรักษ์ ศษ.บ. (ดุริยางค์ไทย)

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม ราคา ๘๒ บาท ISBN : 978-616-8299-64-7

บริษัท ครูมีเดีย จำกัด
KURU MEDIA CO., LTD.

จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

๘๗/๑๒๙ ถนนเทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๕๔ ๔๘๑๘ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๙๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท ครูมีเดีย จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน **นาฏศิลป์ ๖** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ได้เรียบเรียงขึ้นโดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ ๓ นาฏศิลป์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ นำความรู้และทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการค้นคว้า สำรวจ สร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม แก้ปัญหา สื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ และพัฒนาสู่การประกอบอาชีพได้ ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ได้จัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกันเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดี ตลอดจนเห็นคุณค่าของนาฏศิลป์

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๓ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

๑. การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย

๒. ผู้มีคุณูปการสืบสานการแสดง

๓. นาฏศิลป์สร้างสรรค์

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบองค์รวม ทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุผลตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ฝ่ายวิชาการ บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

คำอธิบายรายวิชา

รายวิชา นาฏศิลป์ ๖
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
เวลา ๔๐ ชั่วโมง/ปี

มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ สามารถอธิบายรูปแบบของพิธีไหว้ครู โขน ละคร และประวัติผู้มึ่คุณูปการในการสืบสานนาฏศิลป์และการละครไทย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการแสดงนาฏศิลป์เป็นคู่เป็นหมู่ ประดิษฐ์ท่ารำตามหลักของภาษาท่าและนาฏศิลป์ ประกอบบทร้องและทำนองเพลงที่สื่อความหมายตามโอกาสที่ใช้แสดง ชื่นชม และแสดงออกด้วยความเคารพต่อศาสตร์ที่ครู-อาจารย์ได้สืบทอดสร้างสรรค์ มาเห็นคุณค่าสามารถสร้างสรรค์นาฏศิลป์เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

ตารางวิเคราะห์หน่วยการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด

หน่วยการเรียนรู้ \ ตัวชี้วัด	มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด											
	ศ ๓.๑								ศ ๓.๒			
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔
๑. การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย												✓
๒. ผู้มีคุณูปการสืบสานการแสดง										✓		
๓. นาฏศิลป์สร้างสรรค์	✓		✓		✓			✓	✓			

หนังสือเรียนฯ นาฏศิลป์ ๖ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ เล่มนี้ ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดช่วงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖ ไว้บางตัวเท่านั้น

การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย

- การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย (พิธีไหว้ครู) ๒
- การแสดงชุด ระบำเทพบันเทิง (ระบำมาตรฐาน) ๑๕
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้ ๖๕
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๖๖

ผู้มีคุณูปการสืบสานการแสดง

- บุคคลสำคัญในวงการละครไทย ๖๘
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้ ๙๒
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๙๒

นาฏศิลป์สร้างสรรค์

- แนวคิดในการสร้างสรรค์ชุดการแสดงนาฏศิลป์
 - นาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุด ระบำนาฏยภาษา
 - นาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุด รำแม่ศรีไตรสิกขา
- กิจกรรมส่งเสริมความรู้
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด

๙๓

๙๔

๑๘๓

๑๘๓

บรรณานุกรม

๑๘๔

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ศ ๓.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

ตัวชี้วัด สิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้

ศ ๓.๒ (๔) นำเสนอแนวคิดในการอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย

แนวคิด

นาฏศิลป์ไทยมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน และมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย ที่ต้องอนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่สืบไป

สาระการเรียนรู้

๑. การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย (พิธีไหว้ครู)
๒. การแสดงชุด ระบำเทพบันเทิง (ระบำมาตรฐาน)

การอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมนาฏศิลป์ไทย (พิธีไหว้ครู)

นาฏศิลป์ไทยและการละครไทยนั้น ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านกาลเวลาที่บรรพบุรุษถ่ายทอดศิลปะแขนงนี้ให้แก่ผู้รับสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน เป็นที่แน่นอนว่ากาลเวลาที่ผ่านมานับร้อยนับพันปีย่อมที่จะมีวัฒนธรรม จารีต ประเพณีซึ่งเกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์ไทยและการละครไทยที่ได้ส่งต่อผ่านมามาจนถึงปัจจุบันนี้

พระปรดุมนี้ หรือพ่อแก่ ที่ศิลปินให้ความเคารพนับถือ
ที่มา : เรือนวิเศษดนตรี สระบุรี

คนไทยมีความเชื่ออยู่เรื่องหนึ่งที่เห็นว่าจะให้ความสำคัญมากกว่าสิ่งใดนั่นคือ “ครู” ครูถือว่าเป็นปูชนียบุคคล ที่ได้รับความยอมรับนับถือ ได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในระดับสูงของสังคม เพราะถือว่าครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ลูกศิษย์เพื่อเป็นวิชาความรู้ใช้เลี้ยงตัวต่อไปในอนาคต ครูเป็นผู้ชี้แนะในสิ่งที่ยังไม่รู้ให้รู้ นับว่าครูมีคุณูปการต่อชีวิตของลูกศิษย์และอนาคตของประเทศชาติอย่างยิ่ง คนไทยเชื่อว่า ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามต้องนึกถึงครูเพื่อนำมาเป็นกำลังใจ เพื่อให้การประกอบภารกิจนั้นประสบความสำเร็จจึงได้เกิดมี “พิธีไหว้ครู” ขึ้น เพื่อให้ศิษย์เก่าศิษย์ใหม่และศิษย์ปัจจุบันได้มีโอกาสแสดงความกตัญญูต่อกตเวทิต่อครู

พิธีไหว้ครูในประเทศไทยนั้นจะเห็นได้ในทุกสาขาวิชาชีพไม่ว่าจะเป็นไหว้ครูสามัญ ไหว้ครูช่าง ไหว้ครูอักษรราชเลขยันต์ ไหว้ครูสมุนไพรรักษา ไหว้ครูดนตรีไทย พิธีไหว้ครูโขน ละคร แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงพิธีและวิธีการจัดพิธีการไหว้ครูโขน ละคร ให้ผู้เรียนได้ทราบต่อไป

พิธีไหว้ครูโขน ละคร

เป็นพิธีที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาเทพเจ้า เทพสังคีตอาจารย์ ครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ อีกทั้งยังเป็นการขอขมาอภัยในการกระทำต่างๆ ของศิษย์ทั้งที่ตั้งใจและมีได้ตั้งใจที่ได้ประมาทพลาดพลั้ง ล่วงเกินครูบาอาจารย์

ครูเทพเทวดาที่เหล่าบรรดาศิลปินให้ความเคารพนับถือ
ที่มา : อาจารย์ศิริพงศ์ คุรุพันธ์กิจ

ในการจัดพิธีไหว้ครูนั้นมียกความรู้ต่างๆ เป็นการเฉพาะทาง เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะบุคคล ซึ่งในการจัดพิธีของแต่ละตำรับตำรานั้น อาจมีข้อที่คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดเครื่องสังเวกระยาบวช และเครื่องใช้ในพิธี สิ่งเหล่านี้เป็นการบอกกันโดยมุขปาฐะ กล่าวคือการบอกเล่าหรือท่องจำกันต่อๆ มา มักจะมีได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งนานวันไปความคลาดเคลื่อนก็ย่อมที่จะเกิดขึ้นได้ ในระดับนี้ผู้เขียนจึงจะนำมาบรรจุไว้ในที่นี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นขั้นตอน รูปแบบการจัดพิธีการไหว้ครูได้อย่างเป็นหลักการมากยิ่งขึ้น ซึ่งการจัดการในงานพิธีไหว้ครูนั้นจะนำมาอธิบายให้ผู้เรียนได้ศึกษาดังต่อไปนี้

๕ ความหมายและความสำคัญของพิธีไหว้ครู

อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ สาขาศนตรีไทย ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีไหว้ครูไว้ว่า “การไหว้ครูนั้น ไทยเรามักจะปฏิบัติกันทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นประกอบกิจกรรมอย่างไหน คนไทยยึดมั่นในความกตัญญูทวดที่ต่อบุพการีเป็นนิตย์ โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็นวิชาใด เรามักจะเคารพบูชาระลึกถึงคุณานุคุณ ถ้ามีโอกาสตอบแทนบุญคุณได้ก็มักจะกระทำการกระทำให้เป็นการสนองพระคุณนั้นอาจกระทำได้ต่างๆ ตามฐานะและโอกาส อาจช่วยเหลือด้วยเงินทอง ช่วยเหลือทำการงานหรือปฏิบัติ หากครูได้สิ้นชีพไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้หรือเซตซูกิเกียรติคุณในสิ่งที่ครูได้กระทำไว้ให้แพร่หลาย เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นกตเวทิตาคุณ และยังแผ่ออกไปถึงเทพเจ้าที่วิชานั้นถือว่าเป็นครูบาอาจารย์ และเป็นผู้อุปการคุณต่อวิชานั้นด้วย เพราะฉะนั้นศิษย์ที่เรียนวิชาศิลปจึงยังมีกตเวทิตาคุณอีกอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า “ไหว้ครู” พิธีไหว้ครูนี้เป็นศิลปะประเภทหนึ่งมีพิธีการแตกต่างกันไปตามลักษณะศิลปวิทยาการ ฉะนั้นการไหว้ครูจึงเป็นการแสดงความกตัญญูทวดที่อีกอย่างหนึ่งที่จะพึงปรากฏในสังคมของคนไทย เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความดี ความรู้จักทดแทนบุญคุณของบุพการี ซึ่งตรงกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นิมิตุตฺ สาธุรูปานํ ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี”

คำว่าครูที่ทางศิลปะการแสดง เช่น โขน ละคร ดนตรีไทย ให้ความเคารพนับถือแบ่งได้ดังนี้

๑ **บรมครู** หมายถึง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ได้โปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นเสียจากความทุกข์ ดนตรีไทย โขน ละครนั้นนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วจึงนับเนื่องสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าเป็นปฐมบรมครู

๒ **มหาเทพ ครูเทพ ดุริยเทพ** หมายถึง เทพเจ้าชั้นสูงในคติความเชื่อของพราหมณ์ที่เกี่ยวข้องด้วยวิชาการ วิชาความรู้ทางด้านศิลปะการขับร้อง ฟ้อนรำ ได้แก่ พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ พระอินทร์ พระพิฆเนศ พระวิฆณุกรรม พระปัญจสิงขร พระปรโคตรรรพ พระพรตมุนี (พ่อแก่) พระพิราพ

๓ **ครูมุนษย์** คือ ครูผู้ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในโลกมนุษย์ ได้แก่ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ครูบาอาจารย์ ครูแนะครูนำ ครูพักลักจำ ครูมุนษย์ดังที่กล่าวมานั้นถ้ายังดำรงชีพอยู่ลูกศิษย์ก็จะตอบแทนพระคุณโดยการเลี้ยงดูเมื่อท่านชรา สอนงานอื่นๆ ตามกำลังความสามารถเพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีของท่าน แต่เมื่อครูมุนษย์สิ้นชีวิตลง สิ่งหนึ่งที่ศิษย์ต่างตอบแทนพระคุณของครูได้คือการนำรูปของครู เครื่องดนตรีของครูหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ครูเคยใช้หรือมอบให้มาจัดวางกราบไหว้บูชาเพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของท่าน

บุคคลจะเติบโตมาได้ก็ต้องอาศัยครูเป็นผู้บรมสั่งสอน ได้แก่ บิดา มารดา ที่เป็นครูคนแรกของเรา ต่อมาก็คือครูที่สอนและให้วิชาความรู้ ครูแนะครูนำ ครูที่ได้จากการสังเกตฝึกฝน จนสามารถนำวิชาความรู้นั้นมาประกอบเป็นสัมมาชีพได้

จากความสำคัญดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น จึงเป็นเหตุและที่มาของการจัดพิธีไหว้ครูขึ้นเป็นประจำของแต่ละสำนัก แต่ละโรงเรียน บ้าน และคณะ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของครูที่ให้ความรู้รอบบรมสั่งสอนเรามาั่นเอง

๕ ความมุ่งหมายของการจัดพิธีไหว้ครู

๑. เพื่อให้ศิษย์ได้มีโอกาสตอบแทนและแสดงความกตัญญูทวดที่ต่อครู
๒. เพื่อให้โอกาสศิษย์ได้ขอขมากรรมต่อครูบาอาจารย์ที่อาจประพฤตล่วงเกิน
๓. เป็นพิธีฝากตัวและรับเป็นศิษย์
๔. เป็นพิธีสำหรับศิษย์ขอวิชาความรู้จากครู
๕. เป็นพิธีสำหรับศิษย์ขอรับมอบจากครูเพื่อนำไปประกอบสัมมาชีพต่อไป

๕ รูปแบบการจัดพิธีไหว้ครู

รูปแบบการจัดพิธีไหว้ครูนิยมจัดกันเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑ พิธีค่านับครู (แบบย่อ)

เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบอกกล่าวขออนุญาต ขอขมาในการเริ่มการเรียนการสอน หรือการจัดการแสดง มักจะอัญเชิญศิวะครุมาเพียงแค่สองศิวะหรือตั้งตะโพนแทนครูทั้งหมด เครื่องสังเวบูชาที่จัดหาตามแต่ที่จะหาได้ นิยมจัดเป็นชุดเล็กๆ มีเครื่องกระยาบวช บายศรี ตามความเหมาะสม เรื่องวันไม่ได้กำหนดไว้แต่ประการใด ให้กำหนดตามความสะดวกและเหมาะสม ซึ่งพิธีนี้เป็นพิธีบอกกล่าวขออนุญาตหรือขอขมาครูและถวายเครื่องสังเวบูชา จึงกำหนดเอาวันใดวันหนึ่งตามแต่สะดวกก็ได้

การจัดปะรำพิธีค่านับครูของคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มา : ภิระเมศร์ ประสิทธิ์เมธี มีช่วง

๖ พิธีไหว้ครู-ครอบครู (พิธีใหญ่)

พิธีไหว้ครูใหญ่นี้เป็นพิธีที่จัดขึ้นเต็มรูปแบบ ซึ่งทางโบราณจารย์ได้ถือปฏิบัติกันมา กล่าวคือ ในพิธีต้องมีการจัดปะรำพิธีให้พอสมควร ซึ่งในพิธีมีเครื่องสังเวศ การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ อัญเชิญครู ซึ่งในการจัดพิธีใหญ่นี้หน่วยงานที่จัดนั้นอาจจะเป็นกรม กอง โรงเรียน ชุมชน ชมรม คณะ โขน ละคร หรือองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่มักจะจัดเป็นประจำทุกปีหรือปีเว้นปีตามแต่กำหนด

๖ วันและเวลาในการกำหนดการจัดพิธีไหว้ครู

เรื่องของวันและเวลาในการจัดการดำเนินการพิธีไหว้ครูโดยประเพณีนิยมมักจะกำหนดเอาในวันพฤหัสบดี ข้างขึ้น เดือนคู่ เว้นไว้แต่เดือนเก้า ซึ่งในเรื่องเดือนและข้างขึ้นข้างแรมนี้เป็นเรื่องความเชื่อของคนไทย

๖ สถานที่

การจัดพิธีไหว้ครูควรจัดในสถานที่ที่กว้างขวางพอสมควร เช่น หอประชุม ศาลาการเปรียญ หรืออาจจะปลูกโรงพิธีขึ้นเป็นการเฉพาะ แต่ต้องให้มีความกว้างขวางพอสมควรที่จะจัดพิธีได้ ไม่แออัดคับแคบ ซึ่งในการประกอบพิธีไหว้ครูแต่ละครั้งจะมีแขกมาร่วมพิธีเป็นจำนวนมากจึงสมควรที่จะหาสถานที่ให้เหมาะสมกับจำนวนผู้มาร่วมงาน

การจัดพิธีไหว้ครูที่ศาลาการเปรียญซึ่งมีความกว้างขวาง
ที่มา : ภิระเมศร์ ประสิทธิ์เมธี มีช้าง

๗ การจัดเตรียมงานในการประกอบพิธีไหว้ครู

ในการจัดพิธีไหว้ครู โขน ละครแบบเต็มรูปแบบจะกำหนดให้มีการประกอบพิธีสองพิธี กล่าวคือ พิธีพุทธ และพิธีพราหมณ์ โดยจะจัดให้มีพิธีพุทธขึ้นก่อนเพราะตามคติความเชื่อของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาก่อนที่จะทำพิธีใดๆ ก็ต้องมีพิธีการทำบุญทางพระพุทธศาสนา ก่อน แล้วจึงตามด้วยพิธีพราหมณ์ ซึ่งจะเริ่มจากพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น ฉันทะ แล้วจึงเข้าสู่พิธีพราหมณ์คือพิธีไหว้ครูต่อไป

๗ การจัดเตรียมงานในการประกอบพิธีไหว้ครู (พิธีพุทธ)

ในการจัดพิธีพุทธนั้นเจ้าภาพต้องนิมนต์พระสงฆ์ก่อนล่วงหน้า โดยกำหนดนิมนต์ระบุจำนวนพระสงฆ์ที่จะนิมนต์เป็น ๕ รูป ๗ รูป ๙ รูป ๑๐ รูป หรือตามแต่ความปรารถนาของเจ้าภาพ และความกว้างขวางของสถานที่ นิตหมายแจ้งกำหนดการให้เจ้าหน้าที่หรือพระผู้รับผิดชอบเรื่องการรับกิจนิมนต์ ถึงวัน เวลา สถานที่ การเดินทางของพระคุณเจ้า เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและความเข้าใจที่ตรงกันก่อนถึงวันพิธีจำต้องเตรียมสถานที่และของใช้ที่จำเป็นไว้ให้พร้อมสรรพดังนี้

๑. พระพุทธรูปและโต๊ะหมู่บูชา
๒. สายสิญจน์
๓. กระถางธูป เชิงเทียน แจกัน พร้อมธูปเทียนดอกไม้
๔. ครอบน้ำพระพุทธมนต์
๕. อาสนสงฆ์
๖. ดาลปัตร
๗. กระโถน กระดาษเช็ดปาก ช้อนน้ำร้อน น้ำเปล่า น้ำชา
๘. ภัตตาหารและของถวายพระ

การประกอบพิธีสงฆ์ในงานพิธีไหว้ครู
ที่มา : ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาไทยในรามเกียรติ์

เมื่อถึงกำหนดการที่ได้กำหนดไว้ก็ให้ปฏิบัติตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

กรณีจัดงานสองวัน

วันแรก พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น

๑. ถวายการต้อนรับพระคุณเจ้าด้วยการนิมนต์เข้านั่งยังอาสนะ ถวายน้ำจืดน้ำใช้ ให้ท่านพักสักครู่
๒. เรียนเชิญประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
๓. พิธีกรนำกราบพระบูชาพระ
๔. อาราธนาศีลและรับศีล
๕. อาราธนาพระปริตร จุดเทียนน้อมนัตพร้อมประเคนครอบน้ำพระพุทธมนต์
๖. ตั้งใจนั่งสวดรับฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จนจบ ให้ท่านพักจืดน้ำปานะสักครู่
๗. กราบลาพระรัตนตรัย
๘. ส่งพระสงฆ์กลับวัด

วันที่สอง

๑. ถวายการต้อนรับพระคุณเจ้าด้วยการนิมนต์เข้านั่งยังอาสนะ ถวายน้ำจืดน้ำใช้ ให้ท่านพักสักครู่
๒. เรียนเชิญประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
๓. พิธีกรนำกราบพระบูชาพระ
๔. อาราธนาศีลและรับศีล
๕. ถวายภัตตาหาร จนถึงพระสงฆ์กระทำกตกิจเสร็จ
๖. ประเคนของถวาย
๗. พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำ รับพร
๘. กราบลาพระรัตนตรัย
๙. ส่งพระสงฆ์กลับวัด

กรณีจัดงานวันเดียว

๑. ถวายการต้อนรับพระคุณเจ้าด้วยการนิมนต์เข้านั่งยังอาสนะ ถวายน้ำจืดน้ำใช้ ให้ท่านพักสักครู่
๒. เรียนเชิญประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
๓. พิธีกรนำกราบพระบูชาพระ
๔. อาราธนาศีลและรับศีล
๕. อาราธนาพระปริตร จุดเทียนน้อมนัตพร้อมประเคนครอบน้ำพระพุทธมนต์

๖. ตั้งใจนั่งสวดรับฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จนจบ ให้ท่านพักสักครู่

๗. ถวายภัตตาหาร จนถึงพระสงฆ์กระทำกตกิจเสร็จ

๘. ประเคนของถวาย

๙. พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำ รับพร

๑๐. กราบลาพระรัตนตรัย

๑๑. ส่งพระสงฆ์กลับวัด

เป็นอันเสร็จพิธีพุทธที่ได้นำมาให้ผู้เรียนได้ศึกษาทั้งสองรูปแบบ ส่วนจะจัดแบบไหนก็ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของเจ้าภาพต่อไป

๕ การเตรียมงานในการประกอบพิธีไหว้ครู (พิธีพราหมณ์)

หลังจากพิธีพุทธ คือ พิธีทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บูรพาจารย์ผู้ล่วงลับ ต่อจากนี้ไปคือพิธีไหว้ครู เป็นพิธีพราหมณ์ ซึ่งครูผู้ประกอบพิธีจะอ่านโองการเชิญเทพยดาเจ้า เทพสังคีตอาจารย์ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับทุกองค์ให้มาประชุมพร้อมกัน เพื่อรับเครื่องสักการบูชากระยาบวขลังเวทย์ ซึ่งมีการเตรียมการและขั้นตอนที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑ **สถานที่หรือโรงพิธี** ในการจัดเตรียมสถานที่หรือโรงพิธีสำหรับประกอบพิธีพราหมณ์ไหว้ครูโยชน ละครนั้น ก็ให้จัดหาสถานที่ที่มีความเหมาะสม กว้างขวางไม่คับแคบ แบ่งพื้นที่เป็นส่วนๆ คือ

๑.๑ พื้นที่ส่วนปะรำพิธี สำหรับตั้งโต๊ะบูชา ศิระะครู รูปครู เทวรูป หนังกใหญ่ เครื่องโรเป็นต้น ทั้งนี้รวมไปถึงเครื่องสังเวทย์และตั้งสำหรับครูผู้ประกอบพิธีนั่งอ่านโองการ

๑.๒ พื้นที่ส่วนกลาง สำหรับผู้เข้าร่วมพิธีนั่งแยกเป็นตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง พระนั่งทางซ้ายมือ นางนั่งทางขวามือ ยักษ์ลิงนั่งในส่วนหลัง หรือถ้าทางซ้าย ทางขวามีพื้นที่พอกันทั้งทางซ้ายทางขวาก็ได้เพื่อเป็นการสะดวกในการรำถวายมือ ควรจัดให้มีโซฟา เก้าอี้สำหรับแขกผู้มีเกียรติและครูผู้ใหญ่โดยจัดไว้ทางขวามือของปะรำพิธี

๑.๓ พื้นที่หรือเวทีสำหรับวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ ในส่วนนี้จะจัดพื้นที่ยกพื้นขึ้นมาให้เหมาะสมหรือมีเวทีที่สูงหน่อยจะเป็นการสมควร ให้ตั้งอยู่ทางด้านซ้ายมือของเวทีหรือปะรำพิธี

๒ **ครูผู้ประกอบพิธี** ตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา ครูผู้ประกอบพิธีจะต้องได้รับมอบโองการอนุญาตให้เป็นครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครู และต้องมีคุณสมบัติตามแบบแผนกฎเกณฑ์ของผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและครอบครู ตามแนวทางพิธีหลวง

๒.๑ เป็นผู้ที่มีกฝนและรับบทาบทเป็นตัวพระ

๒.๒ มีคุณวุฒิและวัยวุฒิเหมาะสม

๒.๓ ได้ผ่านการบวชเรียนในพระพุทธศาสนา

๒.๔ เป็นผู้ที่มีฝีมือ มีลูกศิษย์ และคนทั่วไปเคารพนับถือ

๓ อุปกรณ์สำหรับครูผู้ประกอบพิธี จะประกอบไปด้วยของสำคัญดังต่อไปนี้

- ๓.๑ ศีรษะครูสำหรับประกอบพิธีครอบ ได้แก่ ศีรษะพระภคตมุนี ศีรษะพระพิราพ เทริด
- ๓.๒ ไม่เท้าครู คล้องพวงมาลัยข้อพระกร
- ๓.๓ เครื่องโรง คือ อาวุธที่ใช้ในการแสดงต่างๆ เพื่อใช้ในพิธีรับมอบให้เป็นครูผู้สอนสืบไป
- ๓.๔ สังข์ สำหรับใส่น้ำเทพมนต์ประกอบการรำเพลงพราหมณ์เข้า ก่อนเริ่มพิธี
- ๓.๕ เทวรูปที่ใช้ในพิธีสงฆ์น้ำเทวรูป

๔ ปี่พาทย์สำหรับบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ จะใช้ผู้บรรเลงที่มีความรู้ความสามารถได้รับการถ่ายทอดบทเพลงหน้าพาทย์ที่สำคัญมาอย่างถูกต้อง เพื่อบรรเลงเพลงหน้าพาทย์อัญเชิญครูตามทีครูผู้ประกอบพิธีเรียกให้บรรเลง นิยมใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่

๕ ครูอาวุโสและแขกผู้เข้าร่วมพิธี เป็นบุคคลที่เจ้าภาพให้ความเคารพนับถือเรียนเชิญมาเป็นเกียรติในงานพิธี ซึ่งเจ้าภาพเป็นผู้เรียนเชิญมาเองและจะให้เกียรติเป็นประธานในการจัดรูปเทียนบูชาพระ บูชาครู ส่วนแขกผู้เข้าร่วมพิธีนี้เจ้าภาพจะบอกกับบรรดาสาธุศิษย์ เพื่อน ให้มาร่วมงาน ซึ่งงานไหว้ครูนี้ถือว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครได้เข้าร่วมแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลกับตัวเองสืบไป

๖ เครื่องสังเวย เครื่องสังเวย เครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นไหว้ หมายถึง อาหารคาวหวาน ผลไม้นานาชนิดที่เจ้าภาพได้จัดถวายบูชาเทพเจ้า ครูบาอาจารย์ ดังต่อไปนี้

- ๖.๑ เครื่องกระยาบวช สำหรับบูชาครูเทพเจ้าที่ไม่โปรดเนื้อสัตว์
- ๖.๒ เครื่องสังเวยสุก สำหรับครูมนุษย์ มีหัวหมู เป็ด ไก่ ปลา กุ้ง ปู หอย ที่ทำให้สุกแล้ว

เป็นต้น

๖.๓ เครื่องสังเวยดิบ สำหรับครูอสูร เหมือนกับเครื่องสังเวยสุกทุกประการ แต่จะไม่ทำให้สุก

๖.๔ ผลไม้ เป็นผลไม้ตามฤดูกาล นิยมใช้ผลไม้นามมงคลเก๋อย่าง จัดเป็นสองฝั่ง ฝั่งซ้าย และฝั่งขวา

๖.๕ ขนมหวาน นิยมใช้ขนมหวานนามมงคลต่างๆ เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู

๖.๖ เครื่องดื่ม คือ น้ำสะอาด นมสด นมเปรี้ยว ชา กาแฟ สุรา น้ำหวานตามแต่ที่จะหาได้ตามความเหมาะสม

๖.๗ หมากพลู บุหรี่

๖.๘ บายศรี ประกอบด้วย บายศรีต้น บายศรีพรหม บายศรีเทพ บายศรีปากชาม

๖.๙ ของใช้อื่นๆ ข้าวตอก ดอกไม้ น้ำอบ น้ำหอม น้ำปรุง ผ้าขาว เทียนชัย เทียนเงิน เทียนทอง รูป เทียนน้ำมันต์ แป้งกระแจะ ชันน้ำมันต์ ใบไม้มงคล ผลมะกรูด ผักส้มป่อย หญ้าคา สำหรับพรมน้ำมันต์ ใบไม้มงคลทัดหู ด้ายมงคลสำหรับสวมศีรษะ ชันก้านลครุ ชันก้านลครุดนตรี กระทงสีมูม ๔ ใบ มีดสำหรับตัดเครื่องสังเวย ไม้ขีด ไฟแช็ก เทียนชนวน

อุปกรณ์ เครื่องใช้ในพิธีต้องเตรียมให้พร้อมก่อนพิธีการจะเริ่ม
ที่มา : ชมรมนาฏศิลป์และดนตรีไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีไหว้ครู

เมื่อทุกอย่างพร้อมสรรพแล้ว ให้ทุกท่านที่เข้าร่วมพิธีรวบรวมกำลังใจให้สดชื่นแจ่มใส ทำจิตใจให้สงบ ไม่พูดคุยกัน เพื่อประโยชน์สูงสุดในการเข้าร่วมพิธี เมื่อพร้อมแล้วจะได้เริ่มพิธีไหว้ครูต่อไป

ครูผู้ประกอบพิธีรำเพลงหน้าพาทย์พราหมณ์เข้า
ที่มา : โรงเรียนพาทย์กุลการดนตรีและนาฏศิลป์